

УДК94(470+571)"19"

С. М. Личагов

ВИРШЕННЯ АГРАРНОГО ПИТАННЯ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ В ПРОГРАМАХ ГРОМАДСЬКИХ ДІЯЧІВ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У даній статті розкривається суть становлення громадської думки на подальший розвиток сільського господарства в умовах напруженої політичної обстановки в Російській імперії на початку ХХ століття.

Ключові слова: аграрне питання, сільськогосподарська політика, громадський діяч, муніципалізація.

В данной статье раскрывается сущность становления общественной мысли на дальнейшее развитие сельского хозяйства в условиях напряженной политической обстановки в Российской империи в начале ХХ века.

Ключевые слова: аграрный вопрос, сельскохозяйственная политика, общественный деятель, муниципализация.

In given article the essence of formation of public thought on the further development of agriculture in the conditions of intense political conditions in the Russian empire in the XX-th century beginning reveals.

Key words: an agrarian question, the agricultural policy, the public figure, municipalization.

Постановка проблеми. На рубежі XIX-XX ст. Російська імперія цілком залишалася сільськогосподарською державою, з явним переважаючим сільського населення. У зв'язку з важкою ситуацією, що виникла в аграрній сфері, багато політичних партій пропонували свої програми, спрямовані на подолання кризи. Природно, що основним пунктом будь-якої програми, було аграрне питання, бо від цього залежало – чи піде за партією майже 90% населення країни. Важливість вирішення селянського питання розуміли і соціал-демократи. Аграрне питання в їх програмі посідає одне з найважливіших місць. На сьогоднішній день сільське господарство ще у більш важкому становищі, ніж сто років тому. Намагаючись знайти «золоту середину» проблем розвитку агропромислового комплексу (далі – АПК) ми вважаємо за необхідне почати вивчення стану сільського господарства з кінця XIX – початку XX ст.

Метою даної статті є висвітлення вирішення аграрного питання у Російській імперії у програмах громадських діячів початку XX століття.

Аналіз актуальних досліджень. Історіографія по даній роботі існує: дореволюційна, радянська і пострадянська. У дореволюційний і радянський періоди дане питання розглядав П.П. Маслов [1, 2]. У пострадянській – Н.С. Шибанова, А.П. Кореліна [6, 8].

Виклад основного матеріалу. Реформування і розвиток сільського господарства Російської імперії кінця XIX – початку XX ст. хвилювало не тільки уряд, а й громадськість. У цей час активізується громадський рух, формуються різні точки зору (В.І. Ленін, П.П. Маслов, Г.М. Плеханов, Н.Е. Федосєєв) щодо проведення реформ у сільському господарстві. Одним з громадських діячів кінця XIX – початку XX ст. став наш земляк - південноуралець із станиці Уйської Оренбурзької губернії Петро Павлович Маслов, який став одним із розробників аграрної реформи у Російській імперії. Його ідеї актуальні і у наш час, теоретичні рішення якого сприяють виконанню основних параметрів розвитку села, і здатні на практиці показати всю свою суть.

Петро Павлович Маслов народився 1867 р. у старообрядській сім'ї купця-золотопромисловця, у селищі Масловському Уйської станиці

Троїцького повіту Оренбурзької губернії. Після закінчення козачого училища його віддали до Троїцької гімназії. По її закінченні Петро Маслов поступив до Казанського університету. Свою революційну діяльність він починає з відвідин гімназичного гуртка у місті Троїцьке, де разом із однокласниками випускав рукописний журнал «Бродяга». У Казанському університеті, він захопився вивченням марксизму, відвідуючи «Федосіївський» гурток. У цей же час в університеті навчався і В.І. Ульянов (Ленін). За участь у студентських безпорядках 1887 р. його виключили з першого курсу і вислали з Казані. Він повернувся у рідне селище Масловське. 1888 р. П.П. Маслов поступає до Харківського ветеринарного інституту. У Харкові він не припиняє революційної діяльності. Незабаром його за помилковим звинуваченням заарештували і відправили до Казанської в'язниці.

Під час трирічного ув'язнення відсидки у Казанській, а потім Выборзькій тюрмах, П.П. Маслов написав першу теоретичну роботу «О распределении прибавочной стоимости». Теоретичні висновки про додаткову вартість відповідали виводам, сформульованим Карлом Марксом у 3-му томі «Капіталу» [1]. У 1892 р. П.П. Маслова вислали до рідного Масловського. Не дивлячись на зовнішню і родинну протидію, революційно-наукова діяльність Петра Павловича не припинялася. Саме у «масловський» період заслання починається багаторічне листування з В.І. Леніном [2]. 1903 р. П.П. Маслов приступив до написання фундаментальної двотомної праці: «Аграрный вопрос в России» [3], де він полемізував із В.І. Леніном і давав своє трактування земельного питання і проблем держави.

1903 р. у Женеві В.І. Ленін опублікував свій проект аграрної реформи, у якому передбачав наділення селян «відрізками» поміщицьких земель, уклиненими у селянські наділи [4]. Після II з'їзду РСДРП, П.П. Маслов увійшов до меншовицької фракції. Їх Програма здалася йому неревольюційною. У 1905 р. він написав альтернативну аграрну роботу [5]. П.П. Маслов запропонував відчуження всієї поміщицької землі і націоналізацію тих земель, які мають загальнодержавне значення, а землі місцевого значення передбачалося передати крупним органам

місцевої самоврядування, які згодом слід передати у користування селянам на умовах оренди [6].

При розробці своєї програми муніципалізації землі він використовував досвід земляків, козаків станиці Уйської Оренбурзької губернії. У них існував такий порядок користування громадською землею: садибна земля знаходилась як завжди у общинах; ліси та вигони у громадському користуванні, а луки щорічно перерозподілялися. Орна земля орендувалась общинниками у своєї общини за потребою кожного, а суспільство призначало орендну ціну на землю, і кожен робив внесок у громадську касу, пропорційно розмірам оренди землі [7].

Саме з урахуванням системи військового землеустрою і землекористування (своєрідної муніципалізації землі) він і розробив свою програму. У наш час знову звернулися до розробок і рекомендацій ученого-аграрія і нарешті передали землю у користування місцевих органів самоврядування (муніципалітетів). Частина землі здавали в оренду селянам-фермерам або виділили у вигляді паїв колгоспникам і робітникам сільськогосподарських об'єднань. На наш погляд, це дуже сильно схоже на сільськогосподарську кооперацію або товариство власників землі.

У ході революції 1905 р. стало ясно, що селянство вимагає повної експропріації поміщицького землеволодіння, що знайшло підтвердження у рішеннях установчого з'їзду Селянського союзу 1 серпня 1905 р. «вся земля должна считаться общей собственностью всего народа» [8]. У цих умовах на IV (об'єднаному) з'їзді РСДРП, що відбувався у Стокгольмі, розглядалося декілька програм (В.І. Леніна, П.П. Маслова та ін.). У своїй доповіді П.П. Маслов обгрунтовано і аргументовано критикував опонента.

У результаті, із запропонованих програм була прийнята програма П.П. Маслова. Вона передбачала конфіскацію всіх земель (окрім дрібного селянського землеволодіння) і передачу її у розпорядження, обраним на демократичних засадах, органам місцевого самоврядування (муніципалітетів). Звідси і назва програми - «Муниципализация земли». Крім того, часто землі переходили в руки держави для створення переселенського фонду. За певних умов допускалася передача частини поміщицької землі у власність селянам.

Уряд П.А. Столипіна зробив аграрне питання центральним у своїй політиці. 14 червня 1910 р. III Дума видала закон «О принудительном выходе крестьян из общины с принадлежавшим каждому наделом», що належав кожному, але фактично він розпочав діяти з 9 листопада 1906 р.,

коли був виданий указ Миколи II. Ці документи стимулювали переселення селян на вільні землі до Сибіру, Середньої Азії і Далекого Сходу.

П.П. Маслов скептично ставився до руйнування общини і потреби грубого втручання зверху у справи селянства: «Община в различных районах имеет различное значение и вовсе не требуется бюрократическим путем искусственно ее сохранять или разрушать. Это нужно предоставить самим крестьянам: освободить общину от бюрократической опеки и сделать ее свободным товариществом совладельцев» [9].

Він вважав, що перехід до зрівняльного користування землею буде викликати зростання населення, яке стане добувати засоби для існування з того ж наділу. Очевидно, що чим більша кількість землеробського населення, тим більш важливим є перехід до іншої інтенсивнішої культури господарства і рільництва, або зрівняльне розподілення землі, з якою буде отримана така ж кількість продуктів на більшу кількість їдоків [10]. П. П. Маслов наочно бачив ефективність системи землекористування у своїх земляків-козаків селища Масловського Уйської станиці Оренбурзької губернії, що отримували високі урожаї. Громадське землеволодіння, як форма володіння і користування, є гнучким і здатним для пристосування до інших господарських стосунків.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, на початку минулого століття громадські діячі Російської імперії поруч з урядовими колами активно займалися пошуком виходу із аграрної кризи, і шукали шляхи вирішення аграрного питання. Їх думки і рішення сильно різнилися один від одного. Це призвело до розгортання широких громадських і державних дискусій, «влада» прислухалася до полеміки, але, на жаль, не використовувала їх у повному обсязі через політичне і економічне становище, що склалося на той час.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маслов П.П. Аграрный вопрос в России / П.П. Маслов. - М., 1926. - С. 160.
2. Ленин В.И. Письма В.И. Ленина к П.П. Маслову // Ленин В.И. Полное собрание сочинений. Т. 46. М., 1979. С. 5.
3. Маслов П.П. Аграрный вопрос в России. СПб., 1908.
4. Ленин В.И. Ответ на критику программы // Ленин В.И. Полное собрание сочинений. Т. 7. М., 1979. С. 217-232.
5. Маслов П.П. Критика аграрной программы и проект программы. М., 1905.
6. Шибанов Н.С. Казачья голгофа. Челябинск, 2004. С. 25.

7. Маслов П.П. Аграрный вопрос в России. М., 1926. С. 275.
  8. Корелин А.П. Кооперация и кооперативное движение в России. 1860-1917 гг. М., 2009. С. 137.
  9. Архив краеведческого музея с. Уйское Челябинской области. Папка «П.П. Маслов».
  10. Маслов П.П. Аграрный вопрос в России / П.П. Маслов. - М., 1926. - С. 272.
-